Заір АЗГУР

ТАКІ ЁН БЫЎ

ЛЕТАСЬ ВЫЙШЛА КНІГА ЎСПАМІНАЎ НАРОДНАГА МАСТАКА СССР, ГЕРОЯ САЦЫЯЛІСТЫЧНАЙ ПРАЦЫ ЗАІРА ІСАКАВІЧА АЗГУРА «ПРА ТОЕ, ШТО ПАМЯТАЕЦЦА». ЦЯПЕР АЎТАР РЫХТУЕ НОВУЮ КНІГУ ЎСПАМІНАЎ ПРА ЛЮДЗЕЙ, З ЯКІМІ ЯМУ ДАВЯЛОСЯ СУСТРАКАЦЦА, ПРА ЛЮДЗЕЙ, ПАВОДЛЕ СЛОЎ АЎТАРА, «ЦІКАВЫХ І КАРЫСНЫХ ДЛЯ ТЫХ, ХТО ЗАЙМАЕЦЦА МАСТАЦТВАМ».

ПРАПАНУЕМ УВАЗЕ ЧЫТАЧОЎ УРЫВАК З БУДУЧАЙ КНІГІ З. І. АЗГУРА ПРА ЯГО СУСТРЭЧЫ З ВАСІЛЁМ ІВАНАВІЧАМ КАЗЛОВЫМ.

ЧАС ваеннага ліхалецця пакінуў у маёй памяці і творчай працы вельмі багата самых разнастайных па характару, зместу і эмоцыях успамінаў. Сярод іх цяжкія і горкія, светлыя і прыгожыя, памятныя і незабыўныя. Незабыўныя ўражанні і вялікі творчы патэнцыял дала мне сустрэча ў час Вялікай Айчыннай вайны з вядомым арганізатарам і кіраўніком партызанскага руху на Беларусі Васілём Іванавічам Казловым. Я хачу расказаць пра яго. Я абавязаны гэта зрабіць, бо мне пашчасціла сустракацца з гэтым на дзіва дзелавым, чулым, са шматграннымі інтарэсамі і здольнасцямі чалавекам.

Сакратар ЦК КП(б)Б П. К. Панамарэнка паведаміў мне аб тым, што ў Маскву ненадоўга прыляцеў з Беларусі цікавы чалавек, з якім мне трэба будзе пабачыцца і атрымаць у яго згоду на творчую працу. Сустрэча адбылася ў гасцініцы «Масква». Мяне прыняў Герой Савецкага Саюза, сакратар Мінскага падпольнага абкома партыі В. І. Казлоў. Уважліва выслухаўшы мяне, ён запытаў, а ці не зарана займацца яму такімі справамі,.. пазіраваць скульптару?.. Вайна, ды і людзі ёсць значна цікавейшыя. Але, калі я сказаў яму аб тым, што выконваю даручэнне ЦК КП(б)Б, ён даў згоду. І вось я чакаю яго ў сваёй майстэрні ў доме № 15, на Пятроўска-Разумоўскай алеі ў Маскве, дзе ў час вайны мне далі магчымасць працягваць творчую дзейнасць.

Васіль Іванавіч прыехаў у майстэрню ў прызначаны тэрмін. Першае, што мяне ўразіла, — яго падцягнутасць, акуратнасць. Мне кінулася ў вочы і валявая засяроджанасць гэтага чалавека. Я зразумеў, што часу ў мяне на сеансы небагата. Пазней, калі мы пазнаёміліся бліжэй, Казлоў прызнаўся, што ўкладваў у гэты візіт да мастака вельмі многа, успрыняў яго як своеасаблівае заданне ЦК КП(б)Б і гатоў быў яго выканаць з той жа адказнасцю, як і баявое даручэнне. І раней, і пазней у маёй маскоўскай майстэрні былі партызаны рознага рангу, узросту і характару. Былі сярод іх людзі і маўклівыя, і, наадварот, вельмі гаваркія, якія імкнуліся нагаварыцца пра далёкія ад вайны справы нашага жыцця. У Казлова першае, што кінулася ў вочы, гэта спакойная ўпэўненасць у перамозе. Ён расказваў пра подзвігі людзей у тыле ворага, пра шматлікія сродкі і метады барацьбы, прыводзіў прыклады і факты дзейнасці савецкіх патрыётаў. Гэтымі прыкладамі ён падкрэсліваў думку, выказаную ў самым пачатку нашай гутаркі,—нямецкі фашызм будзе разгромлены нашым народам. Ён расказаў мне аб тым, што ў акупіраваным Мінску змагаюцца ў падполлі такія вядомыя людзі, як Нікольскі, Краўцоў, Клумаў і іншыя.

З Васілём Іванавічам лёгка было гаварыць на любую тэму. Так, я спытаўся ў яго, ці выпадае яму час зараз пачытаць што-небудзь, і быў прыемна здзіўлены, калі ён адказаў, што захапіўся «Блуканнем па пакутах» Аляксея Талстога, а потым дадаў:

— На вайне небагата часу для чытання. Жывём больш тым, што паспелі атрымаць да яе пачатку. Але не толькі жывём, а выкарыстоўваем літаратуру як магутную зброю.

Мяне трохі здзівіла тое, што мой субяседнік у гутарцы пра мастацтва спасылаўся на думкі П. К. Панамарэнкі. Спачатку я падумаў, што ён ухіляецца ад выяўлення свайго меркавання, ды раптам Васіль Іванавіч усміхнуўся і дадаў:

— Панцеляймон Кандратавіч неаднаразова папярэджваў партызан, каб бераглі мастакоў, літаратараў, нашу інтэлігенцыю. Нам патрэбен кожны, хто можа насіць зброю, але ж і пяро мастака — зброя... І ваша вунь тая прылада, Ісакавіч, — таксама ж зброя...

Мы пасмяяліся разам з ім за вельмі «наглядны» прыклад. Між тым я адчуў, што гутарка пра мастацтва была ў Васіля Іванавіча не выпадковая. Мабыць, ён улавіў тую няёмкасць, якую адчувалі мы, мастакі, пры сустрэчы з франтавікамі: маўляў, ты там ваюеш, а я вось тут... прабач... Ён як бы даваў мне наказ не проста працаваць, а старацца, каб і маё мастацтва ўдзельнічала ў вайне. Я міжволі з гонарам падумаў, што выступленні па радыё і перад франтавікамі Л. Александроўскай, І. Балоціна, Г. Глебава, Б. Платонава, С. Бірылы, музычныя творы Я. Цікоцкага, М. Аладава, проза К. Чорнага, паэтычныя радкі Я. Купалы, Я. Коласа — усё, што робяць мае сябры і калегі, патрэбна краіне. Партыйны клопат аб росквіце і ўзмужненні нават у ваенны час мастацтва беларускага народа пасля гутарак з Казловым стаў мне асабліва зразумелым у сваім гістарычным значэнні. Такім вось чынам размаўляў з людзьмі гэты чалавек — як сталы партыйны работнік. І на прыватныя, быццам бы, тэмы, і абагульняючы разам з тым дзяржаўнае, партыйнае.

Казлоў памаўчаў крыху і потым загаварыў пра нашу работу, зноў назваўшы мяне толькі па бацьку:

— А чаму вы, Ісакавіч, мяне ляпіць уздумалі? З каго-небудзь іншага пачынаць можна было б.

Я сказаў яму, што ў мяне ўжо ёсць партрэт партызана Бумажкова, лётчыка Талаліхіна, так што «пачатак» быццам бы і зроблены.

— У нас, Ісакавіч, людзі адданыя ідэі. Калі ўжо задача вызначана і мы яе душой прынялі, дык зробім усё як мае быць. Партыя заклікала: да зброі! І мы ўзняліся на ворага... А пачатак у нас даўні, — хітравата ўсміхнуўся Казлоў, быццам удакладняючы думку. — З Дзяніса Давыдава бярэ сіла разгон... «Ім» забыць бы назаўсёды дарогу на нашу Случчыну, Барысаўшчыну, Смаленшчыну. Дык не ж — паперліся. Ну хай і атрымоўваюць па заслугах... Нам жа нельга прамахвацца. Цэліць трэба. Такі абавязак партызана.

Мне тады даводзілася бачыць, як сустракаўся Васіль Іванавіч з сябрамі па зброі, з людзьмі, што дачуліся аб яго знаходжанні ў Маскве і прыходзілі да яго з мноствам пытанняў і просьбаў: адшукаць родных, выратаваць дзяцей, перадаць пісьмы, атрымаць пацвярджэнне аб даваеннай службе... Мяне здзіўляла чуласць і ўважлівасць Васіля Іванавіча да кожнага, з кім яго зводзіў лёс. Яму былі абавязаны сваім ратункам многія дзеці артыстаў опернага і драматычнага тэатраў, сем'і пісьменнікаў, вучоных, што засталіся на акупіраванай зямлі...

Пры ўсіх гэтых і шматлікіх іншых клопатах я бачыў яго і ў Траццякоўскай галерэі. У яе залах тады была адкрыта першая экспазіцыя твораў аб Вялікай Айчыннай вайне. У ліку гасцей на вернісажы быў Казлоў. Разам мы затрымаліся каля палотнаў Дайнекі. Мне здалося, што Васіль Іванавіч нагадвае сваёй постаццю людзей, якіх так хораша маляваў на сваіх палотнах Дайнека.

— Гляджу, Ісакавіч, і адно думаю: трэба нам хутчэй пакончыць з тымі нелюдзямі...

В. І. Казлоў быў надзелены народным талентам разумення твораў мастацтва і людзей, якія іх стваралі. Адным з першых слухачоў-партызан ён быў узрушаны выдатнай музыкай А. Багатырова на вершы Янкі Купалы «Беларускім партызанам». Пэўны час Васіль Іванавіч быў суседам кампазітара па гасцініцы «Масква» і сустракаўся з ім неаднойчы. Як галінкі да сонца, пацягнулася мужнасць да музы, муза да мужнасці.

Вось так пазнаёміліся мы з Васілём Іванавічам бліжэй, і я стаў глядзець на яго абноўленым поглядам, бачыў яго светлае адчуванне Айчыны. Яно не пакідала яго ніколі. Іншы раз ён, на першы погляд, заставаўся быццам у межах сённяшніх клопатаў або рашэнняў. Але я, аднойчы разгледзеўшы ў ім гэта, заўсёды бачыў дзяржаўнага чалавека, або, як гаварылі калісьці, дзяржаўнага мужа. Звычайны і дужы, просты і заглыблены — такі ён. Мае меркаванні і назіранні за Казловым пацвердзіў вядомы скульптар Мікалай Васільевіч Томскі, калі аднойчы зайшоў да мяне ў майстэрню і пагутарыў з ім. Томскі мне параіў:

— Не прагледзь таго, што дала Казлову прырода. Бачыш, сіла духу выразная, валявая энергія ёсць, ясны розум свеціцца ў гэтых пранікнёных, з нейкім прытоеным смуткам вачах. Не ўпусці і фізічную гатоўнасць да подзвігу. Грудную клетку, мускулатуру трэба бачыць... Незвычайная мадэль!..

КАЛОНКА З ПРАЦЯГАМ

Заір АЗГУР

ТАКІ ЁН БЫЎ

(Пачатак у № 5).

Мікалай Васільевіч заўважыў вельмі істотнае — у асобе Казлова паядналіся рысы, якія ў сплаве даюць незвычайную натуру воіна, грамадзяніна, мудраца. Па-мастацку вобразна я часам думаў, што Казлоў валодае нейкай гранітнасцю ў лепшым значэнні слова. Калі аднойчы ён пакідаў майстэрню, у мяне раптам з'явілася ўпэўненасць... Такіх людзей куля баіцца! І неадольнае жаданне перадаць гэта ўражанне ў скульптурным партрэце не давала мне спакою. Жывы і неўміручы! Як гэта ўвасобіць? Тым больш, што твар Казлова быў скульптурным па рэльефу і вельмі рухавым — ад строгага ходу думкі ён раптам пераходзіў да іранічнай усмешкі, якую змяняў элегічны настрой, раптоўны выбух гневу... Усё залежала ад ідэі. Слухаць яго было цікава.

— Нямецкія «цуда-ваякі» доўга будуць помніць нашу мінскую зону, — гаварыў Казлоў.—З агнём ты да Беларусі не падыходзь: выбухне! Але, але, Ісакавіч, жыццё падказала: выбухне так, што ў Берліне будынкі загойдаюцца... І хлеб, і кулю, і гнеў, і ласку — усё маюць у сваіх баявых парадках нашы партызаны...

Гутарка перайшла на тэму мастацтва ў ваенных абставінах. Васіль Іванавіч зноў спаслаўся на аўтарытэт Панамарэнкі...

— Панцеляймон Кандратавіч гаворыць, што мастацтва мабілізуе пачуцці, гартуе дух, пранікнёна ўздзейнічае на нас. Вось, Ісакавіч, пабыў я ў цябе ў майстэрні, падзівіўся на твае партрэты, пагутарылі мы сардэчна, па-шчырасці — і, ці верыш, на душы лягчэй.

Пасля сустрэч з Васілём Іванавічам Казловым я багацеў духоўна. У гасцінічным нумары В. І. Казлова мне давялося бачыць і слухаць цікавых людзей — салдат і камандзіраў, партызан і падпольшчыкаў, літаратараў і артыстаў, скульптараў і мастакоў. Там я сустракаў П. Панамарэнку, Д. Каротчанку, І. Якубоўскага, Я. Коласа, А. Куляшова, М. Лынькова, П. Броўку, В. Шышкова, Л. Александроўскую, Р. Млодэк, А. Багатырова, Н. Рахліна, Ф. Мадорава і многіх іншых. У той час я не мог належным чынам ацаніць усё, што давалі мне гэтыя сустрэчы і такое блізкае знаёмства з Васілём Іванавічам. Патрэбен быў час...

Аднойчы пасля чарговага сеансу мяне папярэдзіў сакратар ЦК КП(б)Б Р. Б. Эйдзінаў, каб я не вельмі стамляў Казлова, бо ён выконвае важныя даручэнні партызанскага штаба ды і падлячыцца яму трэба. Я зразумеў, што застаўся нам адзін сеанс. Казлоў рыхтаваўся да адлёту ў партызанскі край.

Пры апошняй сустрэчы я ўглядаўся ў яго, стараўся запомніць патрэбныя мне адценні ў твары і ў душы гэтага чалавека, і ў думках загаворваў яго ад варожай кулі, ад няшчаснага выпадку. А ён, як заўсёды, быў дзелавіты, сканцэнтраваны, заставаўся, як гавораць, сам сабой нават за некалькі гадзін да вылету за лінію фронту, туды, дзе вакол перадавая, дзе няма тылу.

Сваю работу я закончыў і паказаў у Маскве на чарговай выстаўцы, прысвечанай абаронцам Радзімы ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Сустрэўся я з Васілём Іванавічам у вызваленым Мінску, калі ён працаваў ужо на пасадзе сакратара Мінскага абкома партыі. Ён быў паглыблены ў працу па адбудове і аднаўленню жыцця, і тут яго дзелавая засяроджанасць спалучалася з народнай кемлівасцю. Ён умеў слухаць і захапляцца праектамі архітэктара і разважлівага апанента-будаўніка, нас, мастакоў-манументалістаў. Яму не хацелася прымаць рашэнні паспешліва, а час не чакаў, патрэбны былі жыллёвыя і вытворчыя аб'екты. Таму ён чуйна прыслухоўваўся да меркаванняў спецыялістаў, шукаючы самы правільны, самы эфектыўны план і напрамак аднаўленчых работ у горадзе Мінску і Мінскай вобласці.

Аднойчы ён звярнуўся да мяне з вельмі прываблівай просьбай:

— Паслухай, Заір Ісакавіч, час бяжыць, і нам варта было б паспяшацца з партрэтамі герояў партызанскага руху для нашых музеяў. Якія людзі! Няхай іх унукі пабачаць такімі, якімі яны былі — са зброяй у руках,.. у партызанскім адзенні,.. з партызанскімі клопатамі на твары. Іван Варвашэня, Уладзімір Лабанок, Герасім Гальчэня, Іосіф Бельскі, Раман Мачульскі, Кірыла Мазураў... Я з імі разам ваяваў і ведаю, чаго вымагла ад кожнага яна, тая вайна. Калі хочаце,—прагаварыў Васіль Іванавіч, даверліва нахіліўшыся да майго вуха, — такіх людзей можна было б да самога Хрыста падвесці, і ён збянтэжыўся б ад чыстаты іх намераў і спраў... А навошта—да Хрыста? Вядзіце іх, Заір Ісакавіч, да нас, да сучаснікаў іхніх, да нашчадкаў нашых. Такія людзі—наша жывая гісторыя...

Настрой тады ў Васіля Іванавіча быў патэтычны. Памаўчаўшы, ён дадаў:

— Гісторыя... І яны ж—нашы сябры-паплечнікі. З імі хлеб-соль дзелім, радасць і гора...

У тую сустрэчу ён мне расказаў пра легендарнага разведчыка Герасіма Гальчэню, пра тое, як натуральна чалавек такога гарту пераходзіць ад вайны да мірнай стваральнай працы. Калі пачалася вайна, упаўнаважаны райвыканкома Гальчэня, рызыкуючы сваёй галавой, жыццём дзяцей, жонкі, родных, робіць пераходы праз фашысцкія заставы, штабы. Праніклівым вокам адзначае ўсё, што трэба. І на партызанскія карты наносіцца размяшчэнне пазіцый і варожых гарнізонаў. Медыкі партызанскай Міншчыны абавязаны яму велізарнымі клопатамі аб медыкаментах, харчах. А з выгляду—звычайны дзядок!

— Ты ведаеш, што калі дзед Талаш—герой, то Герасім Гальчэня—двойчы герой. Рабі ты яго, Заір Ісакавіч, як мага хутчэй: ён жа зусім старэнькі, хоць і бадзёрыцца. Як мастак, ты разумееш гэта не горш за мяне...

І каб я, чаго добрага, не перадумаў, Васіль Іванавіч вырашыў адразу ж прывезці мяне да станка:

— Бярыце маю машыну,—прапанаваў ён. — Не, я вас сам давязу да вашай майстэрні. Не крыўдуйце, што яна ў вас не такая, як трэба. Будзе час—пабудуем самую дасканалую. Толькі не марудзьце, рабіце, ляпіце, занатоўвайце.

Калі я блізка пазнаёміўся з Гальчэнем, высветлілася, што Васіль Іванавіч недарма гаварыў пра ўвекавечанне гэтага чалавека. Мудрасць народная, гуманістычная патрабавальнасць гэтага камуніста ленінскай загартоўкі захаплялі, уражвала яго грамадзянская прыгажосць і сціпласць, здзіўляла ўменне высноўваць з жыццёвых гісторый мінулага і сучаснага філасофскую мудрасць жыцця. Я быў зачараваны гэтым народным самародкам і стараўся перадаць яго духоўную сутнасць у скульптурным партрэце. Гэты партрэт і дагэтуль стаіць у мяне ў майстэрні...

Праз некаторы час Васіль Іванавіч спытаў мяне, як мне спадабаўся народны мудрэц, гусляр і асілак Г. Гальчэня. І я адчуў у яго пытанні і клопаты аб гэтым чалавеку, і гонар за яго.

Казлоў ведаў усіх сваіх паплечнікаў і вылучаў у кожным тое непаўторнае, чым быў надзелены чалавек. Васіль Іванавіч умеў не проста хораша аб іх расказваць, ён рабіў сваіх баявых сяброў сябрамі таго, каму аб іх расказваў. Глыбокая вера ў чалавека, тонкае адчуванне душы кожнага, з кім даводзілася яму сустракацца, — адна з тых рыс, якая вылучала яго як дзяржаўнага дзеяча.

З поўным тэкстам дакумента можна азнаёміцца ў будынку бібліятэкі